

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשפ"ד, 2024, שאלון: 22262

מוגש ע"י מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

בית שני – מעם מקדש לעם הספר

הנבחרים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-4

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שאלה אחת חייבות לכלול קטע מקור

שאלה 1- מקור – הממלכה החשמונאית

סעיף א'

שלוש דוגמאות מהשיר לכך שהשליטים החשמונאים אימצו את התרבות ההלניסטית:

1. "שולטים היטב ביונית מדוברת" – השליטים החשמונאים החלו לדבר בשפת השלטון.
2. "אלכסנדר ואלכסנדרה" – אימצו שמות הלניסטיים.
3. "המלך והמלכה" – תופעת מלכה, השווה למלך, היא תופעה הלניסטית.

שלושה מניעים של השליטים החשמונאים לאמץ את התרבות ההלניסטית:

1. מניע הבא לידי ביטוי בשיר – "שווים עתה בכל לסלאוקים... מפעלו של יהודה המכבי...עלה יפה, הצליח להפליא" – השליטים ראו בחבירה לשלטון ולתרבותו הישג המשקף את הצלחת המאבק לריבונות. בזכותה הם זוכים להיות נינוחים ושבעי רצון. העצמאות משגשגת.
2. אימוץ התרבות שיקף ברית חזקה עם רומא השלטת באזור.
3. חיזוק השלטון הפנימי - החשמונאים לא שינו את הדת ולא ויתרו על המטרות הלאומיות. הם השתמשו בכלים הלניסטיים כדי להגשים מטרות יהודיות. הם חיקו את מנהגי החברה ההלניסטית, אבל היה זה חיקוי חיצוני ולא התנכרות לדת. המלכים החשמונאים שאימצו את ההלניזם לא ראו בכך סתירה – היהדות הייתה עבורם כוח פנימי ויציב בעוד ההלניזם נתפס ככוח חיצוני המשרת מטרות. התרבות ההלניסטית הייתה התרבות השלטת בעולם והמלכים החשמונאים רצו להשתלב בה ובאמצעותה להגדיל את כוחם.

סעיף ב'

שלושה שינויים שחלו בממלכה החשמונאית בתחום הטריטוריאלי ובתחום הדמוגרפי:

1. ינאי נלחם נגד הנבטים בעיקר על השלטון בדרכי המסחר הבין-לאומי ממדבריות ערב לארץ ישראל והצליח לכבוש אותן ולצרפן למדינה החשמונאית.
2. ינאי כבש ערים הלניסטיות בעבר הירדן המזרחי ואת כל ערי החוף ההלניסטיות בא"י, חוץ מעכו ואשקלון. כך הפך החלק המערבי של ארץ ישראל כולו לחלק מהמדינה החשמונאית.
3. תחת שלטון יוחנן היה שינוי במדיניות כלפי עמים כבושים. יוחנן לא גירש נוכרים (לא יהודים), אלא גייר אותם. הוא אפילו גייר את האדומים שהתורה אוסרת לגייר, וכן גייר עמים שמיים שכבש (עמים הקרובים בגזע ובשפה ליהודים). המסרבים להתגייר גורשו כמו באדוריים ובמרשה שבבעבר הירדן.

סיבות לשניים מהשינויים:

1. סיבה להתרחבות הטריטוריאלית: מניע בטחוני, לשמור על הגבולות מאויבים, מניע כלכלי, לחלוש על דרכי המסחר החשובות וערי החוף המרכזיות.
2. סיבה לגיור בכפייה: לנקות את הארץ מעבודה זרה ולהגדיל את האוכלוסייה היהודית.

שאלה 2- דפוסי השלטון הרומי בארץ-ישראל

סעיף א'

הבדל אחד בין השלטון העקיף ובין השלטון הישיר:

זהות השליט באזור – בשלטון עקיף השליט הוא דמות מקומית, מוכרת ובודרך כלל בעלת לגיטימציה לשלטון מקומי. בשלטון הישיר השליט הוא נציב רומאי חיצוני.

דפוס השלטון העקיף שירת את האינטרסים של השלטון ברומא בכך שהוא היה יעיל בייצוב שלטון ברחבי האימפריה עם כמה שפחות כוח צבאי ושלטוני רומאי. שליט מקומי מנע חיכוך עם העם בגביית מיסים וניהול סדר ציבורי, הקל על הפצת התרבות ההלניסטית, והיה נאמן לחלוטין לשלטון המרכזי שמינה אותו ואפשר לו לשלוט בחסדיו.

סעיף ב'

הטענה העיקרית בקטע, של חברי המשלחת בנוגע לשלטונו של הורדוס:

הורדוס מלך אכזר, עריץ, בעל התכונות הגרועות ביותר.

הוא בנה ערים לנוכרים ולא ליהודים – "הוא [הורדוס] לא חדל מלקשט את הערים הנמצאות מסביב והמיושבות נוכרים" - הורדוס הצטיין בבניין ערים חדשות ובהקמת בנייני פאר על פי המודל ההלניסטי-רומי. במעשיו אלה הוא רצה להאדיר את שמו, לבטא את נאמנותו לשלטון ולתרבותו, ולתת פורקן לכוח המעש שלו. הוא בנה את קיסריה והפך אותה לעיר הנמל הגדולה והמשגשגת בא"י ובאזור. התיישבו בה יהודים ולא יהודים. הוא בנה את העיר סבסטי (שומרון), יישב בה חיילים משוחררים לא יהודים, וחילק להם חלקות קרקע חקלאיות. בניגוד לקיסריה, לא היו בסבסטי מתיישבים יהודים. הערים ניבנו על פי מתכונת הערים ההלניסטיות עם מקדשים, שווקים, גימנסיונים, מרחצאות ותיאטראות. הקמתן של הערים הללו החלישה את הערכים היהודיים.

הוא רצח יהודים – "וכשהרג בני טובים [בנים למשפחות מכובדות] מטעמים חסרי שחר" – הורדוס הוציא להורג 45 מעשירי ירושלים אשר תמכו במתחריו מבית חשמונאי. התוצאה, האצולה הירושלמית שהייתה מקורבת לחשמונאים איבדה את מעמדה.

טענה אחרת בנוגע לשלטונו של הורדוס:

שיפץ את בית המקדש - גולת הכותרת של מפעלי הבנייה שלו, היה שיפוץ בית המקדש בירושלים – כדברי התלמוד "מי שלא ראה בניין הורדוס, לא ראה בניין יפה מימיו" (בבא בתרא, ד' א'). הורדוס הגדיל את שטח ההר, בנה מחדש את בית המקדש ואת האולמות שסביבו, חידש את הכניסה אל המתחם ובנה חצרות פנימית וחיצונית והוסיף למקדש שערי זהב מרהיבים ועצומים בגודלם.

חיזק את הארץ כלכלית - מפעלי הבנייה והתשתיות שהניח הורדוס ברחבי הארץ ספקו מקומות עבודה רבים וחיזק את הארץ כמרכז כלכלי. הדבר תרם גם לחיי היהודים בסביבה וחיזק את תמיכתם בו כמלך.

שאלה 3- מ"עם המקדש" ל"עם הספר" סעיף א'

חשיבות בית המקדש לעם היהודי בתחום הדתי:

החברה היהודית ביהודה ובגולה ראתה בבית המקדש כמקום משכנו של אלוהי ישראל ולפיכך התרכזו חיי הדת סביב בית המקדש. בבית המקדש התקיימה עבודת הקורבנות ובחברה היהודית התגבשה תפיסה שהביטחון האישי והלאומי של העם בתחומים שונים כמו: כלכלי, גופני וחברתי, תלוי בעבודת הקודש ובהקרבת הקורבנות לאל בבית המקדש.

האמונה הייתה שעבודת הקודש בבית המקדש הינה משמעותית לא רק לעם אלא גם לשאר העמים ולפיכך אם עבודת הקודש לא תתנהל כהלכה אז יפסקו הברכות והשפע בעולם.

בימי עזרא ונחמיה שימש בית המקדש גם כמרכז להוראת התורה ולהפצתה כאשר כוהנים, לוויים וסופרים נהגו להקריא את התורה לציבור ברחבות בית המקדש.

בית המקדש שימש גם כמרכז לעלייה לרגל בשלושת הרגלים: סוכות, פסח ושבעות, דבר שמשך אליו עולים רבים מיהודה ומהגולה ועזר ללכד את העם מבחינה לאומית ולחזק את מעמדה של ירושלים.

חשיבות בית המקדש לעם היהודי בתחום הכלכלי-חברתי:

בבית המקדש ישבו מוסדות ההנהגה של העם – הכוהן הגדול – נציג היהודים מול השלטונות, אחראי על גביית המיסים, בטחון העיר והמקדש ואספקת המים לירושלים; הסנהדרין – 70 או 71 חכמים באספה קבועה שעסקו בחקיקה דתית ותיקון תקנות בהתאם למציאות, עיבור השנים וקידוש החודשים, שימשו סמכות שופטת; הסופרים – הובילו את קריאת התורה לכל העם מחוץ לבית המקדש.

העלייה לבית המקדש בשלושת הרגלים היוותה מפגש רב עוצמה ליהודים מכל העולם. סביב בית המקדש הייתה פעילות כלכלית גדולה. היהודים תרמו למקדש את תרומת מחצית השקל (מעין מס שנתי קבוע של כלל היהודים), מתנות ותרומות אחרות. התרומות הרבות שנועדו לעבודת המקדש, לאלמנות, ליתומים ולמיסים התרכזו בבית המקדש. הוא שימש כ"בנק" היהודי. העליות לרגל שהתרחשו שלוש פעמים בשנה (סוכות, פסח, שבעות) תרמו גם הן לחיזוק הכלכלי של בית המקדש וכוהניו. בתקופות הרגלים התנהלה פעילות מסחרית רבה בירושלים – שווקים ועסקאות כלכליות.

סעיף ב'

חכמי יבנה תרמו לשינוי שעבר העם מהיותו "עם המקדש" להיותו "עם הספר" בכך שהכירו בצורך בשיקום ובתקומה לאחר חורבן המקדש ויצרו חיים יהודיים חדשים ללא המקדש, הסובבים סביב האמונה והספר הקדוש.

שלוש דוגמאות לאופן בו חכמי יבנה תרמו לשינוי שעבר עם ישראל מהיותו "עם המקדש" להיותו "עם הספר":

1. כינון הנשיאות ובית הדין הגדול כמוסדות מרכזיים של העם היהודי

- א. בעיר יבנה הוקם המרכז הרוחני של יהודי א"י והתפוצות כתחליף לבית המקדש בירושלים. בה הוקמו מחדש הנשיאות והסנהדרין שחזרה לתפקד גם כבית דין. בית הדין הגדול ביבנה פיקח על בתי הדין המקומיים ועל הסמכתם של חכמים ודיינים.
- ב. ביבנה הוקם בית-מדרש שאליו הצטרפו חכמים מכל רחבי הארץ. בית-המדרש הפך למקום שבו לומדים תורה, ולבית דין שפוסק הלכות ומתקן תקנות. בכך נמצאה דרך חלופית להבטחת החיים היהודים בהיעדר המקדש – המשך דיון, פסיקה ותיקון תקנות והלכות המתאימות את המצוות לחיי היום יום המשתנים.
2. קביעת מקומו של בית הכנסת כמקום פולחן במקום בית המקדש - בתי הכנסת, שנוסדו כבר בימי בית המקדש השני והיו בעלי תפקיד מצומצם, הפכו להיות המוקד של הפולחן היהודי - מקום התפילה, ההתכנסות, הטקסים הדתיים, לימוד התורה וההלכה. בית הכנסת החל לתפוס מקום מרכזי בחיי היהודים ולכן כונה "מקדש מעט".
3. קביעת דרכי כפרת עוונות ופולחן כחלופה להקרבת הקורבנות
 - א. "העבודה שבלב" הוצגה כאלטרנטיבה "לעבודת הקרבנות". אלו הן פעולות שיכול לעשות כל אדם יהודי, בכל מקום, ללא צורך בבית מקדש.
 - ב. **גמילות חסדים** השתרשה כמצווה שבאה ככפרת עוונות, במקום קרבן חטאת וכסגולה לחיים ארוכים.
 - ג. **מיסוד התפילה** – נקבעו מועדים קבועים לתפילה, נוספה תפילת ערבית לצד שחרית ומנחה שהיו נהוגות כבר בימי בית שני, "תפילת 18" נקבעה כתפילת חובה מידי יום ביומו.
 - ד. **לימוד התורה** – בית המדרש ביבנה הכשיר חכמים להוראת התורה. בימי חכמי יבנה הוקמו בתי מדרש רבים בהם לימדו תורה ולמדו תורה. התורה הפכה לחלק מרכזי בחיי הפולחן היהודי.

שאלה 4 - מקור – מרד בר-כוכבא

סעיף א'

שלוש סיבות למרד:

1. תוצאות המרד הגדול עדיין משפיעות – המצב הכלכלי בארץ קשה מאוד - הפקעת קרקעות; מיסוי כבד; חובה לספק את צורכי הצבא הרומאי; עבודות כפייה.
2. ציפייה נואשת לגאולה ואמונה שהימים הקשים הם חבלי משיח ונותר רק לזרז את בוא הגאולה.
3. הקיסר אדריאנוס יוצר תסיסה - מבטיח שיקום ירושלים ובית המקדש ואז מתכחש להבטחה; עשה הכנות להקים בירושלים עיר נוכרית ולבנות מקדש ליופיטר על הר הבית; אסר לבצע ברית מילה. (יש חוקרים שסוברים כי זו גזרת עונש בעקבות המרד ולא גורם לו...)

שני גורמים שסייעו להצלחתו בתחילתו:

מנהיגותו של בר כוכבא – מנהלן מוכשר, דמות כריזמטית שרבים הלכו שבי אחריו והאמינו ביכולתו להצליח במרד. מתוך אגרות בר-כוכבא עולה כי ידע לרדת לפרטים ולא חשש לאיים על מפקדיו בשטח על מנת שיבצעו את הנחיותיו. במקביל – אדם ירא שמיים, הדואג לשמירת השבת ומקפיד על השמיטה. תמיכת חכמים משמעותיים –

רבי עקיבא, שהיה מגדולי החכמים ורב השפעה באותה התקופה, התרשם ממנו מאוד והאמין שהוא המלך המשיח. הוא גם נתן לו את השם בר-כוכבא.

אלעזר המודעי – כנראה דודו של בר כוכבא, חלק איתו את המנהיגות הדתית במהלך המרד.

סעיף ב'

הסבר לטענה כי "מרד בר כוכבא הביא אסון כבד כי בעקבותיו הורע המצב של היהודים במידה רבה מאוד":

ההסבר נשען על תוצאות המרד והשפעתם על מצב היהודים באזור –

בהיבט הכלכלי – הפעילות היהודית ביהודה והשפלה כמעט נעצרה, מרכז הפעילות היהודית עבר לגליל, אלפי יהודים נמכרו לעבדות עד כדי כך שמחיר העבדים באזור ירד מאוד.

בהיבט הדמוגרפי – ע"פ חלק מהמקורות נרצחו בארץ קרוב ל-600 אלף יהודים, ביניהם רבבות תלמידי חכמים, האליטה של העם, על יהודים נאסר לגור בירושלים.

בהיבט המדיני – ירושלים הפכה לעיר נוכרית – איליה קפיטולינה, שם האזור הוסב מיהודה לפלשתינה.